

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Волинський національний університет імені Лесі Українки
Факультет хімії, екології та фармації
Кафедра екології та охорони навколишнього середовища

СИЛАБУС
нормативної навчальної дисципліни
ЕКОЛОГІЧНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ
підготовки магістра
спеціальності 101 «Екологія»
освітньо-професійної програми
«Екологія»
для денної та заочної форм навчання

Силабус навчальної дисципліни «Екологічний менеджмент» підготовки магістра, галузі знань 10 «Природничі науки», спеціальності 101 «Екологія», освітньо-професійної програми «Екологія».

Розробник: Караїм О. А., доцент кафедри екології та охорони навколишнього середовища, кандидат економічних наук, доцент

Силабус навчальної дисципліни затверджено на засіданні кафедри екології та охорони навколишнього середовища

протокол № 2 від 18 вересня 2020 р.

Завідувач кафедри:

Гулай Л. Д.

І. Опис навчальної дисципліни

Таблиця 1

Найменування показників	Галузь знань, спеціальність, освітньо-професійна програма, освітній рівень	Характеристика навчальної дисципліни
Денна форма навчання	10 Природничі науки, 101 «Екологія» Екологія магістр	Нормативна
Кількість годин/кредитів 150/5		Рік навчання 1
		Семестр 2
		Лекції 28 год.
		Практичні (семінарські) 28 год.
		Самостійна робота 84 год.
ІНДЗ: <u>немає</u>		Консультації 10 год.
		Форма контролю: екзамен
Мова навчання		Українська

Таблиця 2

Найменування показників	Галузь знань, спеціальність, освітньо-професійна програма, освітній рівень	Характеристика навчальної дисципліни
Заочна форма навчання	10 Природничі науки, 101 «Екологія» Екологія магістр	Нормативна
Кількість годин/кредитів 150/5		Рік навчання 1
		Семестр 2
		Лекції 12 год.
		Практичні (семінарські) 12 год.
		Самостійна робота 108 год.
ІНДЗ: <u>немає</u>		Консультації 18 год.
		Форма контролю: екзамен
Мова навчання		Українська

ІІ. Інформація про викладача

Караїм Ольга Анатоліївна

Науковий ступінь **кандидат економічних наук**

Вчене звання **доцент**

Посада **доцент**

Контактна інформація (+380667454582, Olha.Karaim@vnu.edu.ua)

Дні занять *посилання на електронний розклад:*

<http://194.44.187.20/cgi-bin/timetable.cgi>

III. Опис дисципліни

1. Анотація курсу

Силабус дисципліни «Екологічний менеджмент» відповідає навчальному плану спеціальності 101 «Екологія», освітньо-професійної програми – Екологія. Курс є необхідною складовою частиною вивчення дисциплін екологічного циклу.

Екологічний менеджмент – цілеспрямована, свідома діяльність, пов'язана з розробленням, запровадженням, реалізацією, контролюванням різноманітних заходів природоохоронного характеру, які забезпечують стійкий розвиток, охорону навколишнього середовища, безпеку життєдіяльності людини, раціональне використання природних ресурсів і екологічну безпеку загалом.

2. Пререквізити. Вивчення навчальної дисципліни «Екологічний менеджмент» базується на таких попередніх курсах як: економіка природокористування та охорони навколишнього середовища, економічна теорія, методи екологічних досліджень, моніторинг довкілля, українське та міжнародне природоохоронне законодавство, організація управління в екології.

Постреквізити. Знання із дисципліни «Екологічний менеджмент» необхідні для подальшої професійної діяльності випускників за спеціальністю «Екологія».

3. Мета і завдання навчальної дисципліни

Метою вивчення дисципліни «Екологічний менеджмент» є формування у студентів уявлення про систему екологічного менеджменту в галузі ефективного управління природокористуванням на різних рівнях (міжнародному, державному, місцевому) як основи сталого розвитку регіону; оволодіння новітніми досягненнями в галузі сучасної екології і провідним вітчизняним та зарубіжним досвідом у сфері екологічного аудиту.

Предметом вивчення навчальної дисципліни є система відносин між організацією та контролюючими природоохоронними структурами, яка виникає і формується у процесі використання методів впливу (управління і стимулювання) на природоохоронну діяльність, екологічні несприятливі ситуації.

Основними завданнями вивчення дисципліни «Екологічний менеджмент» є: надання студентам знань щодо: основних понять, концепції, цілей, функцій екологічного управління; оцінки сучасного екологічного стану України та регіонів; законодавчо-правових та нормативних основ екологічного управління; розкриття наукових основ раціонального використання природних ресурсів, захист довкілля від забруднення, збереження еталонів природи, формування знань щодо основних понять сталого розвитку; розвиток

необхідного обсягу практичних екологічних знань у галузі охорони довкілля та раціонального природокористування, уміння самостійно аналізувати і моделювати екологічні ситуації з орієнтацією на управління ними; засвоєння вмінь і навичок, пов'язаних з організацією екологічного менеджменту.

4. Результати навчання (компетентності):

Вивчивши дисципліну студенти володітимуть здатністю управляти стратегічним розвитком команди в процесі здійснення професійної діяльності у сфері екології, охорони довкілля та збалансованого природокористування; здатністю самостійно розробляти екологічні проекти шляхом творчого застосування існуючих та генерування нових ідей; здатністю до самоосвіти та підвищення кваліфікації на основі інноваційних підходів. Знатимуть принципи управління персоналом та ресурсами, основні підходи до прийняття рішень в умовах неповної/недостатньої інформації та суперечливих вимог. Умітимуть доносити зрозуміло і недвозначно професійні знання, власні обґрунтування і висновки до фахівців і широкого загалу. Зможуть застосовувати нові підходи для вироблення стратегії прийняття рішень у складних непередбачуваних умовах. Вибирати оптимальну стратегію господарювання та природокористування в залежності від екологічних умов. А також будуть компетентними у таких питаннях: теоретичні положення та методологічні основи екологічного менеджменту; основні екологічні проблеми сучасності та шляхи їх вирішення. Наукове розуміння цих проблем і закономірностей природних процесів, функціонування екологічних систем та зміни у них під впливом діяльності людини; основні поняття та інструменти системи управління якістю; завдання сучасної науки про раціональне природокористування, методи, проблеми й перспективи; концепція природоохоронної діяльності в Україні; принципи, форми та методи екологічного менеджменту; нормативно-правові основи екологічного менеджменту; інновації в галузі екологічного менеджменту.

5. Структура навчальної дисципліни

Таблиця 3

Денна форма навчання

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин					ФК/ Бали
	Усього	у тому числі			Сам. роб.	
		Лек.	Практ. (Семін.)	Конс.		
1	2	3	4	5	6	7
ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1.						
ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ЕКОЛОГІЧНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ І АУДИТУ						
Тема 1. Сутність екологічного менеджменту	11	2	2	1	6	ДС/3
Тема 2. Формування та	11	2	2	1	6	ТР/3

методологічні основи екологічного менеджменту						
Тема 3. Система державного екологічного менеджменту. Організаційна структура державного екологічного менеджменту	11	2	2	1	6	РМГ/3
Тема 4. Правове та інформаційне забезпечення екологічного менеджменту	10,5	2	2	0,5	6	ДС/3
Тема 5. Система державного екологічного менеджменту	10,5	2	2	0,5	6	ДС/3
Тема 6. Теоретичні основи екологічного аудиту	10,5	2	2	0,5	6	Т/3
Тема 7. Екологічний аудит територій і господарських систем	10,5	2	2	0,5	6	ДБ/2
Разом за змістовим модулем 1	75	14	14	5	42	20
ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 2.						
ІНСТРУМЕНТИ ЕКОЛОГІЧНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ						
Тема 8. Оцінка впливу на довкілля та стратегічна екологічна оцінка	11	2	2	1	6	ДС/3
Тема 9. Стандартизація як інструмент екологічного менеджменту	11	2	2	1	6	ТР/3
Тема 10. Теоретичні засади екологічної сертифікації	11	2	2	1	6	РМГ/3
Тема 11. Екологічний маркетинг, інжиніринг та маркування	10,5	2	2	0,5	6	ДС/3
Тема 12. Екологічне страхування в системі екологічного менеджменту	10,5	2	2	0,5	6	ДС/3
Тема 13. Інновації екологічного менеджменту	10,5	2	2	0,5	6	Т/3
Тема 14. Екологічні ризики	10,5	2	2	0,5	6	ДБ/2
Разом за змістовим модулем 2	75	14	14	5	42	20
Модульна контрольна робота 1						30
Модульна контрольна робота 2						30
Усього годин	180	28	28	10	84	100

Таблиця 4

Заочна форма навчання

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин					ФК/ Бали
	Усього	у тому числі				
		Лек.	Практ. (Семін.)	Конс.	Сам. роб.	
1	2	3	4	5	6	7
ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1.						
ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ЕКОЛОГІЧНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ І АУДИТУ						
Тема 1. Сутність екологічного	11	1	1	2	7	ДС/3

менеджменту						
Тема 2. Формування системи екологічного менеджменту	11	1	1	2	7	ТР/3
Тема 3. Методологічні основи екологічного менеджменту	11	1	1	1	8	РМГ/3
Тема 4. Правове та інформаційне забезпечення екологічного менеджменту	11	1	1	1	8	ДС/3
Тема 5. Система державного екологічного менеджменту	11	1	1	1	8	ДС/3
Тема 6. Теоретичні основи екологічного аудиту	10	0,5	0,5	1	8	Т/3
Тема 7. Організаційно-правові аспекти проведення екологічного аудиту	10	0,5	0,5	1	8	ДБ/2
Разом за змістовим модулем 1	75	6	6	9	54	20
ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 2.						
ІНСТРУМЕНТИ ЕКОЛОГІЧНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ						
Тема 8. Оцінка впливу на довкілля та стратегічна екологічна оцінка	11	1	1	2	7	ДС/3
Тема 9. Стандартизація як інструмент екологічного менеджменту	11	1	1	2	7	ТР/3
Тема 10. Теоретичні засади екологічної сертифікації	11	1	1	1	8	РМГ/3
Тема 11. Екологічний маркетинг	11	1	1	1	8	ДС/3
Тема 12. Екологічне страхування в системі екологічного менеджменту	11	1	1	1	8	ДС/3
Тема 13. Інновації екологічного менеджменту	10	0,5	0,5	1	8	Т/3
Тема 14. Екологічні ризики	10	0,5	0,5	1	8	ДБ/2
Разом за змістовим модулем 2	75	6	6	9	54	20
Модульна контрольна робота 1						30
Модульна контрольна робота 2						30
Усього годин	150	12	12	18	108	100

Форма контролю (ФК)*: ДС – дискусія, ДБ – дебати, Т – тести, ТР – тренінг, РЗ / К – розв’язування задач / кейсів, ІНДЗ / ІРС – індивідуальне завдання / індивідуальна робота студента, РМГ – робота в малих групах, МКР / КР – модульна контрольна робота / контрольна робота, Р – реферат, а також аналітична записка, аналітичне есе, аналіз твору та ін.

6. Завдання для самостійного опрацювання

Таблиця 5

Теми для самостійної роботи

№ з/п	Тема	К-сть год.
-------	------	------------

1	Сутність екологічного менеджменту	7
2	Формування та методологічні основи екологічного менеджменту	7
3	Система державного екологічного менеджменту. Організаційна структура державного екологічного менеджменту	8
4	Правове та інформаційне забезпечення екологічного менеджменту. Неурядові й громадські екологічні організації	8
5	Управління якістю	8
6	Теоретичні основи екологічного аудиту	8
7	Екологічний аудит територій і господарських систем	8
8	Оцінка впливу на довкілля та стратегічна екологічна оцінка	7
9	Стандартизація як інструмент екологічного менеджменту	7
10	Теоретичні засади екологічної сертифікації	8
11	Екологічний маркетинг, інжиніринг та маркування	8
12	Екологічне страхування в системі екологічного менеджменту	8
13	Інновації екологічного менеджменту	8
14	Екологічні ризики	8
	Разом	108

IV. Політика оцінювання

1. Оцінювання

Оцінювання навчальних досягнень здійснюється за 100 бальною шкалою. Оцінка включає в себе поточний контроль (оцінюється робота під час виконання практичних завдань) та підсумковий модульний контроль. Максимальна кількість балів з поточного контролю – 40. Максимальна кількість балів, які студент може отримати під час модульного контролю – 60.

Виконання індивідуальних завдань програмою не передбачається.

Якщо за результатами поточного і модульного контролю студентом накопичено не менше 75 балів і він погоджується з таким результатом, оцінка може виставлятися без складання екзамену, але за обов'язкової присутності на ньому. В іншому випадку студент складає екзамен. Максимальна оцінка, яку можна отримати за екзамен – 60 балів. Підсумкова оцінка включає в себе оцінку з поточного контролю і екзамену.

2. Політика викладача щодо студента

Всі учасники освітнього процесу повинні дотримуватись вимог чинного законодавства України, Статуту і Правил внутрішнього розпорядку ВНУ імені Лесі Українки, загальноприйнятих моральних принципів, правил поведінки та корпоративної культури; підтримувати атмосферу доброзичливості, відповідальності, порядності та толерантності. Недопустимі запізнення на заняття, користування гаджетами в особистих цілях, списування. Очікується, що всі студенти відвідають усі лекції та практичні заняття курсу.

3. Політика щодо академічної доброчесності

Під час навчання учасники освітнього процесу зобов'язані дотримуватись академічної доброчесності: етичних принципів та визначених законом правил, якими мають керуватися учасники освітнього процесу під час навчання, викладання, та провадження наукової діяльності.

Дотримання академічної доброчесності передбачає: самостійне виконання завдань поточного та підсумкового контролю; посилення на джерела інформації у разі використання ідей, тверджень, відомостей; дотримання норм законодавства про авторське право; надання достовірної інформації про результати власної діяльності.

4. Політика щодо дедлайнів та перескладання

Якщо студент з будь-якої причини був відсутній на заняттях, то він/вона вивчає теоретичний матеріал самостійно, використовуючи навчальні посібники та виконує всі завдання для практичних робіт. Прозвітуватися про виконання можна під час консультацій. Перескладання модульних контрольних робіт заборонене.

V. Підсумковий контроль

Екзамен може проходити в усній формі або в умовах дистанційного навчання на платформі Moodle методом тестування.

Запитання на екзамен

1. Сутність понять «управління» та «менеджмент».
2. Становлення екологічного менеджменту.
3. Об'єкт і предмет екологічного менеджменту.
4. Мета і завдання дисципліни «Екологічний менеджмент».
5. Принципи і функції екологічного менеджменту.
6. Зв'язок дисципліни «Екологічний менеджмент» з іншими дисциплінами.
7. Механізм екологічного менеджменту.
8. Загальна характеристика основних інструментів екологічного менеджменту.
9. Міжнародний підхід до екологічного менеджменту.
10. Історичні аспекти розвитку понять ISO та EMAS.
11. Перспективи впровадження екологічного менеджменту в Україні.
12. Системний підхід у дослідженні екологічного менеджменту.
13. Екологічний менеджмент як ключова домінанта сталого розвитку.
14. Концепція запровадження екологічного менеджменту та аудиту в Україні.
15. Правове забезпечення екологічного менеджменту.
16. Інформаційне забезпечення екологічного менеджменту.
17. Механізм правової і економічної відповідальності суб'єктів екологічного менеджменту.
18. Загальна характеристика державного екологічного менеджменту.
19. Мета, завдання і функції державного екологічного менеджменту.
20. Органи загального державного управління в екологічних галузях.
21. Діяльність Міністерства екології і природних ресурсів.
22. Функції державного управління екології і природних ресурсів.
23. Регіональні і відомчі органи управління в системі екологічного менеджменту.
24. Сутність неурядових і громадських екологічних організацій.
25. Повноваження і функції громадського екологічного управління.
26. Екологічний менеджмент неурядових організацій.

27. Взаємозв'язок стану навколишнього середовища і здоров'я населення.
28. Основні поняття екологічного аудиту.
29. Типи екологічного аудиту.
30. Завдання, принципи та критерії екологічного аудиту.
31. Міжнародні аспекти екологічного аудиту.
32. Послідовність проведення екологічного аудиту підприємства.
33. Звіт екоаудиту.
34. Права та обов'язки екоаудиторів.
35. Методи екологічного аудиту.
36. Екологічний аудит території.
37. Екологічний аудит промислових виробництв і господарських систем
38. Картографічні еколого-географічні дослідження.
39. Особливості здійснення екологічного аудиту при експлуатації мінерально-сировинних ресурсів.
40. Ліцензування експлуатації мінерально-сировинних ресурсів.
41. Зміст, цілі і задачі екологічного аудиту видів діяльності, пов'язаних з використанням мінерально-сировинних ресурсів.
42. Особливості муніципального екологічного аудиту.
43. Планування муніципального аудиту.
44. Аудиторський процес.
45. Огляд виконання програм з охорони навколишнього середовища.
46. Підготовка до здійснення екологічного аудиту.
47. Проведення екологічного аудиту на об'єкті.
48. Методичні рекомендації щодо оформлення звіту про екологічний аудит.
49. Екологічна експертиза як складова процедури оцінки впливу на навколишнє середовище.
50. Оцінка впливу на довкілля.
51. Стратегічна екологічна оцінка.
52. Стандартизація як нормативно-методична основа екологічного менеджменту.
53. Систематизація інтегрованих систем менеджменту.
54. Стандарти ДСТУ ISO серії 9000. «Управління якістю» як методологічна основа екологічного менеджменту
55. Сутність, об'єкти, суб'єкти та мета екологічної сертифікації.
56. Завдання, принципи та функції екологічної сертифікації.
57. Становлення екологічної сертифікації.
58. Системи сертифікації.
59. Сертифікація системи екологічного менеджменту підприємства.
60. Законодавчо-нормативні механізми забезпечення розвитку екологічної сертифікації.
61. Міжнародні організації з сертифікації.
62. Сутність, становлення і розвиток екологічного маркетингу.
63. Напрями розвитку екологічного маркетингу.
64. Товарна і цінова політики в екологічному маркетингу.

65. Комунікаційна і розподільна політики просування екологічного продукту.
66. Екологічний інжиніринг на підприємстві.
67. Маркування продукції як основний метод інформування про її екологічні властивості.
68. Класифікація харчових добавок.
69. Основні поняття екологічного страхування.
70. Об'єкт і суб'єкт екологічного страхування.
71. Порядок виплати страхового відшкодування.
72. Умови укладання угоди про екологічне страхування.
73. Світовий досвід запровадження екологічного страхування.
74. Існуюча законодавчо-нормативна база екологічного страхування в Україні.
75. Необхідність удосконалення законодавчо-нормативної бази щодо екологічного страхування в Україні.
76. Сутність поняття «екологічна інновація».
77. Класифікація екологічних інновацій.
78. Механізм регулювання еколого-інноваційних процесів.
79. Напрями впровадження екологічних інновацій промисловими підприємствами.
80. Пріоритетні напрями та проблеми впровадження інновацій в Україні.
81. Екологічний менеджмент у інноваційно-інвестиційній діяльності.
82. Становлення принципів екологічно збалансованого розвитку і вироблення його індикаторів.
83. Сутність і класифікація екологічних ризиків.
84. Принципи екологічних ризиків.
85. Управління екологічними ризиками.
86. Оцінювання екологічних ризиків.

VI. Шкала оцінювання

Таблиця 6

Оцінка в балах за всі види навчальної діяльності	Оцінка
90 – 100	Відмінно
82 – 89	Дуже добре
75 – 81	Добре
67 – 74	Задовільно
60 – 66	Достатньо
1 – 59	Незадовільно

VII. Рекомендована література

1. Андрєєва Н. Н. Экологические инновации и инвестиции : сущность, системология, специфика взаимодействия и управления / Н. Н. Андрєєва, Е. Н. Мартынюк. – Хмельницький, 2011. – 207 с.

2. Бобра Т. В. Экологический менеджмент и аудит. Учебное пособие для студентов экологических специальностей высших учебных заведений / Т. В. Бобра. – Симферополь : издательство «Доля», 2013. – 340 с.
3. Бобровський А. Л. Екологічний менеджмент / А. Л. Бобровський. – Суми. : Унів. кн., 2009. – 586 с.
4. Божкова В. В. Особливості факторної оцінки екологічних ризиків інноваційних проектів / В. В. Божкова. – Дніпропетровськ : ДНУ, 2001. – 198 с.
5. Борщук Є. М. Екологічні основи економіки / Є. М. Борщук, В. С. Загорський. – Львів : Інтелект-Захід, 2005. – 310 с.
6. Галушкіна Т. П. Экологический менеджмент в Украине : реалии и перспективы / Т. П. Галушкіна, С. К. Харичков – Одесса : ИПРЭЭИ НАНУ, 1998. – 107 с.
7. Галушкіна Т. П. Екологічний менеджмент та аудит : Навчальний посібник / Т. П. Галушкіна, Л. М. Грановська, Р. А. Кисельова. – Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2013. – 456 с.
8. Дяченко Н. М. Тенденції розвитку екологічного менеджменту підприємств в Україні. – Київ, 2008. – 122 с.
9. Екологічний аудит : Посіб. для спеціалістів з екол. менеджменту і екол. аудиту / В. Я. Шевчук, Ю. М. Саталкін, В. М. Навроцький та ін. – К., 1997. – 219 с.
10. Екологічний аудит : Посібник з екологічного менеджменту і екологічного аудиту / В. Я. Шевчук, Ю. М. Саталкін, В. М. Навроцький та ін. – К. : Символ-Т, 1997. – 221 с.
11. Екологічний менеджмент : Навч. посіб. / За ред. В. Ф. Семенова, О. Л. Михайлюк. – К. : Знання, 2004. – 407 с.
12. Екологічний менеджмент і аудит / С. М. Літвак, С. С. Рижков, В. А. Скороходов та ін. – К. : Професіонал, 2007. – 196 с.
13. Екологічний менеджмент і аудит рекреаційних територій (концептуальні засади та організаційний механізм) : Монографія / Під ред. д.е.н. Т.П. Галушкіної. – Одеса : Вид-во ТОВ «ІНВАЦ», 2006. – 184 с.
14. Екологічне управління : Підручник / В. Я. Шевчук, Ю. М. Саталкін, Г. О. Білявський та ін. – К. : Либідь, 2004. – 432 с.
15. Екологічне право України. Академічний курс : Підручник / За заг. ред. Ю. С. Шемчушенка. – К. : ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2005. – 848 с.
16. Екологія і закон : Екологічне законодавство України. У 2-х кн. / Відп. ред. д.ю.н., проф. В. І. Андрейцев. – К. : Юрінком Інтер, 1997. – Кн. 1. – 704 с.
17. Екологія і закон : Екологічне законодавство України. У 2-х кн. / Відп. ред. д.ю.н., проф. В. І. Андрейцев. – К. : Юрінком Інтер, 1997. – Кн. 2. – 576 с.
18. Экологический контроллинг – инструмент экомеджмента / Т. А. Кирсанова, Е. В. Кирсанова, В. А. Лукьянихин – Сумы : Козацький вал, 2004. – 222 с.
19. Закирова Д. И. Проблемы и преспективы развития экологического менеджмента в Республике Казахстан // Екологічний менеджмент як складова

частина сталого розвитку : 3б. наук. праць ДОНДУУ. – Серія «Державне управління». Т.5. – Донецьк. – 2004. – Вип. 33. – С. 147–154.

20. Законодавство України про екологію / Упоряд. Роїна О. А. – 2-е вид. – К. : КНТ, 2005. – 488 с.

21. Ілляшенко С. М. Формування ринку екологічних інновацій : економічні основи управління / С. М. Ілляшенко, О. В. Прокопенко – Суми : Унів. кн., 2002. – 252 с.

22. Ілляшенко С. М. Маркетингові засади впровадження екологічних інновацій. – Суми : ТОВ «Друк.дім «Папірус», 2013. – 184 с.

23. Инженерная экология и экологический менеджмент / М. В. Буторина, П. В. Воробьев, А. П. Дмитриева и др. – М. : Логос, 2003. – 528 с.

24. Караїм О. А. Екологічний менеджмент і аудит : Конспект лекцій / Ольга Анатоліївна Караїм. – Луцьк : Вежа-Друк, 2015. – 184 с. URL: <https://evnuir.vnu.edu.ua/handle/123456789/9669>

25. Караїм О. А. Екологічний менеджмент і аудит : Методичні рекомендації до практичних робіт / Ольга Анатоліївна Караїм. – Луцьк : Вежа-Друк, 2015. – 260 с. URL: <https://evnuir.vnu.edu.ua/handle/123456789/10382>

26. Караїм О. А. Методологічні засади розвитку екологічного менеджменту в Україні / О. А. Караїм, З. В. Лавринюк // Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна. Серія «Екологія». – Харків, 2015. – Вип. 13. С. 49–53.

27. Караїм О. А. Екологічний аудит та шляхи покращення якості води гідрологічної пам'ятки природи «Оконські джерела» / О. А. Караїм, З. В. Лавринюк // Людина і довкілля. Проблеми неоекології. – Харків, 2015. – № 3–4. С. 49–54.

28. Кожушко Л. Ф. Екологічний менеджмент / Л. Ф. Кожушко, П. М. Скрипчук. – К. : Академія, 2007. – 430 с.

29. Лук'янихін В. О. Екологічний менеджмент у системі управління збалансованим розвитком : Монографія / В. О. Лук'янихін. – Суми : ВТД «Університет. кн.», 2002. – 314 с.

30. Малишко М. І. Екологічне право України : Навч. посіб. за ред. В. З. Ярчука – К., 2001. – 392 с.

31. Методичні рекомендації «Про порядок виявлення порушень та застосування заходів впливу до порушників природоохоронного законодавства». – К., 1994 – 28 с.

32. Основи екології. Екологічна економіка та управління природокористуванням : Підручник / За заг. ред. д.е.н., проф. Л. Г. Мельника та к.е.н., проф. М. К. Шапочки. – Суми : ВТД «Університетська книга», 2005. – 759 с.

33. Пархісенко Я. В. 5 лекцій з екологічного менеджменту. – Київ : Київський університет ім. Т. Шевченка, 2000. – 24 с.

34. Пахомова Н. Экологический менеджмент / Н. Пахомова, К. Рихтер, А. Эндрес. – СПб. : Питер, 2004. – 352 с.

35. Проектування системи управління та менеджменту. Практикум / За ред. Й. С.Завадського. – К. : Урожай, 1994. – 208 с.

36. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 26.06.1991 р. // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1991. – № 41. – 546 с.
37. Сахаєв В. Г. Економіка і організація охорони навколишнього середовища / В. Г. Сахаєв, В. Я. Шевчук – К. : Вища шк., 1995. – 272 с.
38. Семенов В. Ф. Екологічний менеджмент : Навч. посіб. – Київ : Центр навчальної літератури, 2004. – 407 с.
39. Тендюк А. О. Теоретичні проблеми екологічного менеджменту / А. О. Тендюк // Економічні науки. Серія «Економіка та менеджмент» : Збірник наукових праць. Луцький національний технічний університет. – Випуск 8 (30). – Луцьк, 2011. – С. 329–337.
40. Тендюк А. О. Система методів та інструментів екологічного менеджменту / А. О. Тендюк // Економічні науки. Серія «Економіка та менеджмент» : Збірник наукових праць. Луцький національний технічний університет. – Випуск 7(26). Частина 3. – Луцьк, 2010. – С. 224–233.
41. Шапоренко О. І. Екологічний менеджмент / О. І. Шапоренко. – Норд-Прес : Донецьк. – 2004. – 312 с.
42. Шевчук В. Я. Екологічний аудит : Навколишнє природне середовище. Екоменеджмент. Екостандарти. Підприємство. Стратегія. Екологічна безпека. Конкурентоспроможність. Екопідприємство : Підручник для студентів екологічних спеціальностей / В. Я. Шевчук. – К. : Вища школа, 2000. – 344 с.